

Το Εμπόριο
στην περιοχή της Άρτας
κατά την περίοδο
της κυριαρχίας του Αλή-Πασά

Του ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΥ Λ. ΒΕΤΣΙΟΥ

"ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ"

ΔΕΛΤΙΟΝ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗΣ ΕΝΗΜΕΡΩΣΕΩΣ

ΔΙΜΗΝΙΑΙΑ ΕΚΔΟΣΗ ΤΗΣ ΟΜΩΝΥΜΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

ΕΤΟΣ ΙΔΡΥΣΕΩΣ 1974	ΤΕΥΧΟΣ 279	ΜΑΡΤΙΟΣ ΑΠΡΙΛΙΟΣ 2003	Γραφεία: Οδός Μαυρομιχάλη 7 Αθήνα 106 79 ΤΗΛ. - FAX: 210-36.21.651
--------------------------	---------------	-----------------------------	--

ΑΘΗΝΑ 2003

Το Εμπόριο στην περιοχή της Άρτας κατά την περίοδο της κυριαρχίας του Αλή-Πασά

Του ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΥ Α. ΒΕΤΣΙΟΥ

1. ΓΕΝΙΚΑ

Είναι γεγονός ότι στα πρόθυρα του 19ου αιώνα η Οθωμανική αυτοκρατορία παρουσίαζε μια έντονη εικόνα παρακμής και αποδυναμωσης.

Η ευρωπαϊκή εξέλιξη και η αντικειμενική αδυναμία της αυτοκρατορίας να παρακολουθήσει τις πολιτικές, κοινωνικές, οικονομικές, πολιτιστικές και τεχνολογικές εξελίξεις, επιδείνωσαν τη διεθνή της θέση. Παράλληλα η αδυναμία αυτή διευκόλυνε την εσωτερική αμφισβήτηση και δημιούργησε σειρά εσωτερικών μετώπων στην επικράτεια της. Το πρόβλημα προσέλαβε δραματικές διαστάσεις, κυρίως στο δεύτερο μισό του 18ου αιώνα. Το πολυεθνικό σχήμα της αυτοκρατορίας, της οποίας ο κύριος συνεκτικός κρίκος υπήρξε ανέκαθεν η υπερεθνική μουσουλμα-

νική πίστη, δέχτηκε ισχυρά πλήγματα από την σταθερά αυξανόμενη εθνική συνείδηση των λαών-υπηκόων της.

Η παρακμή εκφράστηκε με την ουσιαστική αμφισβήτηση της απόλυτης έως τότε πρωτοκαθεδρίας της εξουσίας της Υψηλής Πύλης και την επακόλουθη διάστασή της με τη δεύτερη άρχουσα ομάδα της Αυτοκρατορίας, τους «περιφερειακούς τιμαριώτες»¹. Οι τελευταίοι, δίχως να έχουν επιλέξει συνειδητά τη διάσπασή τους από την κεντρική σουλτανική εξουσία, λειτουργώντας ως ανεξέλεγκτοι φεουδάρχες στις γαιοκτησίες τους και συμμετέχοντας προσδιοριστικά στη διοίκηση των περιοχών τους, περιόρισαν - σε εντελώς τυπικά πλαίσια - την εμβέλεια της ισχύος των πασάδων-εκπροσώπων της Πύλης. Επιπλέον, ως εκπρόσωποι μιας παραδοσιακής κοινωνικής,

πολιτικής και οικονομικής αντίληψης και φορείς αναλόγων συμφερόντων εμπόδισαν με τη δράση τους τις όποιες απόπειρες εκσυγχρονισμού που προέρχονταν από το κέντρο.

Εκείνη ακριβώς την περίοδο εμφανίστηκαν ισχυρές προσωπικότητες – εκφραστές και ερμηνευτές των απαιτήσεων και των αναγκών της εποχής και του χώρου τους που επεχείρησαν να καλύψουν το κενό της εξουσίας που άφησε η αδυναμία της Υψηλής Πύλης και να κτυπήσουν τους ισχυρούς τοπικούς μπέηδες των οποίων η δράση οδηγούσε σε τελματικά αδιέξοδα, προωθώντας λύσεις με «εκσυγχρονιστικό» προσανατολισμό. Οι άνθρωποι, λοιπόν, αυτοί, επεδίωξαν, διοικώντας με τον ίδιο τρόπο, (δεσποτικά), με τον οποίο εξουσίαζε η Υψηλή Πύλη το σύνολο της αυτοκρατορίας, να ανεξαρτητοποιηθούν από αυτήν, για να επιτύχουν στις περιοχές τους εκείνα τα εκσυγχρονιστικά στοιχεία που η κεντρική εξουσία αδυνατούσε να επιβάλει. Ο Αλή Πασάς ο Τεπελενλής (1744-1822) συνιστά τυπικό παράδειγμα τέτοιου είδους².

Για την Άρτα πρέπει να επισημάσουμε ότι περιήλθε στην εξουσία του Αλή Πασά το 1796. Ο Σεραφεΐμ

Αλή Πασάς, χαλκογραφία του Theophilus Richards (1823).

Ξενόπουλος αναφέρει σχετικά. «Τω έτει 1796... ο Αλή Πασάς διωργάνωσε και έλαβε παρά της Υ.Π. και το βοϊβοδαλήκι της Άρτης, ήτις εξηρτάτο κατ' ευθείαν εκ του Αυτοκρατορικού Διβανίου· έλαβε δε ταύτην απατήσας την Υ.Π. εν τίτλω μισθώσεως των βασιλικών προσόδων, εις

το όνομα Μουσταφά τινός ανυπάρκτου, εν ονόματι του οποίου διετήρησε την κατοχήν, θεωρούμενος ως αντιπρόσωπός της, κληροδότημα ταύτην την επαρχίαν εχούσης, μητρός του Σουλτάνου (Βαλιδές), μέχρι του έτους 1821, ότε και κατεστράφη»³.

Συνεχίζεται

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Οι κοινωνικές ομάδες που μονοπωλούσαν την κρατική διοίκηση ήταν: α) η μητροπολιτική-πολιτικοστρατιωτική ομάδα, β) οι περιφερειακοί τιμαριώτες (Dere Beyi) και γ) ο κλήρος. Βλ. Μακρή Γ. - Παπαγεωργίου Σ., Το χερσαίο δίκτυο, σ. 51.
2. Το 1794 ο γενικός προβλεπτής των Ιονίων νήσων γράφει προς το Βενετό Δόγη σχετικά με τον Αλή Πασά: «Αλλά δεν γνωρίζω κατά πόσον θα είναι αποτελεσματικά αι διαταγαί προς τον Αλήν της Υψηλής Πύλης. Η τωρινή η-

πιότης, η κατάπτωσης του Κράτους εκείνου, αφυπνίζει και ενθαρρύνει το πνεύμα της ανεξαρτησίας των κατά τόπους Διοικητών εις τας απομεμακρυσμένες Επαρχίας και ο Αλής έχει την ιδιοφυΐαν και όλα τα μέσα να αγνοήση τας διαταγάς του Ηγεμόνος του και να προβάλη αντίστασιν. Πλούσιος, ισχυρός, ελαυνόμενος και κλυδωνιζόμενος από μίαν απέραντον φιλοδοξίαν ίνα άρχη ως απόλυτος αυθέντης, γνωρίζει όλες τας τέχναις αι οποίαι δύνανται να τον φέρουν προς τον επιδιωκόμενον σκοπόν. Ψυχρός υπολογιστής, προικισμένος με τεραστίαν θέλησιν, γνωρίζει εκ των προτέρων τι είδους αντιστάσεις ημπορούν να συναντήσουν τα μεγαλεπήβολα σχέδιά του εις την πραγματοποίησιν των. Εξ άλλου τα υπό των Συνθηκών καθοριζόμενα αποτελούν έναν ελάχιστον φραγμόν εις έναν τόσον φιλόδοξον ως ο Αλής όστις δεν λογαριάζει τίποτε και προχωρεί αμέριμος εις την πραγματοποίησιν των σχεδίων του». Βλ. Κ.Δ. Μέρτζιους, Ιστορικά στοιχεία περί Αλή Πασσά, σ. 345.

Για την προσωπικότητα και τη δράση του Αλή Πασά έχουν ειπωθεί και γραφεί τα πιο αντιφατικά πράγματα. Τον χαρακτήρισαν αμοβόρο και απάνθρωπο, αλλά και προικισμένο ηγέτη με τεράστιες διοικητικές ικανότητες που έβλεπε πολύ μπροστά από την εποχή του. Σχετικά βλ. στου Τ. Βουρνά, «Αλή Πασάς Τεπελενλής» Τύραννος ή ιδιοφυής πολιτικός, Αθήνα 1978 - Ιωάννου Λαμπρίδου, Ο Τεπελενλής Αλή Πασάς, «Ηπειρωτικά Μελετήματα», τ. 2, τεύχος 2, Ιωάννινα 1971, Ν.Γ. Ζιάγκου, Τουρκοκρατούμενη Ήπειρος, σ. 304-318 -

Πλόμαρ Ουίλιαμ, Το διαμάντι των Ιωαννίνων - Αλή Πασάς από την άλλη πλευρά, Αθήνα 1968, Δ. Δαβάλα, Μια σκιαγραφία του Αλή Πασά και του κράτους του, Αθήναι 1980, Κυργιάννη Μ. Το Πασαλίκι Ιωαννίνων στην εποχή του Αλή Πασά Τεπελενλή (1788-1822), Αθήνα - Δ.Α. Ζώτου, Η δικαιοσύνη εις το κράτος του Αλή Πασά, Αθήναι 1938 όπου και πλούσια βιβλιογραφία για τον Αλή Πασά, Κ. Σιμόπουλου, Ξένοι Ταξιδιώτες, τ. 3β, σ. 563-571 - Αραβαντινού Σπ. Π., Ιστορία Αλή Πασά Τεπελενλή, εν Αθήναις 1895 - Σαγκούνη Φ., Η ιστορία του Βεζύρ Αλή Πασά Τεπελενλή, ηγεμόνος της Ηπείρου, συντεθείσα παρά του λογιωτάτου Κωνσταντίνου Διαμάντου Τσουκαλά Ιωαννίτου 1823, «Ηπειρωτικά Χρονικά» τ. 9 (1934), σ. 3-80 - Καιροφύλακα Κ., Τι απέγιναν οι Θησαυροί Αλή και Βελή Πασά, «Ηπειρωτική Εστία», τ. 7, (1958), σ. 27-32. Για την άνοδο του Αλή Πασά στην εξουσία του Ηπειρωτικού χώρου βλ. την πολύ ενδιαφέρουσα μελέτη του Ν.Δ. Σκιώτη, Από ληστής Πασάς - Πρώτα βήματα στην άνοδο του Αλή Πασά των Γιαννίνων (1750-1784), «ΘΗΣΑΥΡΙΣΜΑΤΑ» τ. 6 (1969), σ. 257-299.

3. Βλ. Σεραφείμ Ξενόπουλου, Δοκίμιον Άρτης, σ. 10, Πρβ. Π. Αραβαντινού, Περιγραφή, τ. 2, σ. 190, Π. Αραβαντινού, Χρονογραφία της Ηπείρου, 1. 1, σ. 286, Κ.Δ. Μέρτζιου, Ιστορικά στοιχεία περί Αλή Πασά, σ. 346, 347. Υπάρχει όμως και η άποψη ότι η Άρτα διοικητικά υπαγόταν στον Αλή Πασά από το 1788 (Περισσότερα γι' αυτό βλ. Κ.Δ. Στεργιοπούλου, Ο πληθυσμός Άρτας, σ. 397-399).

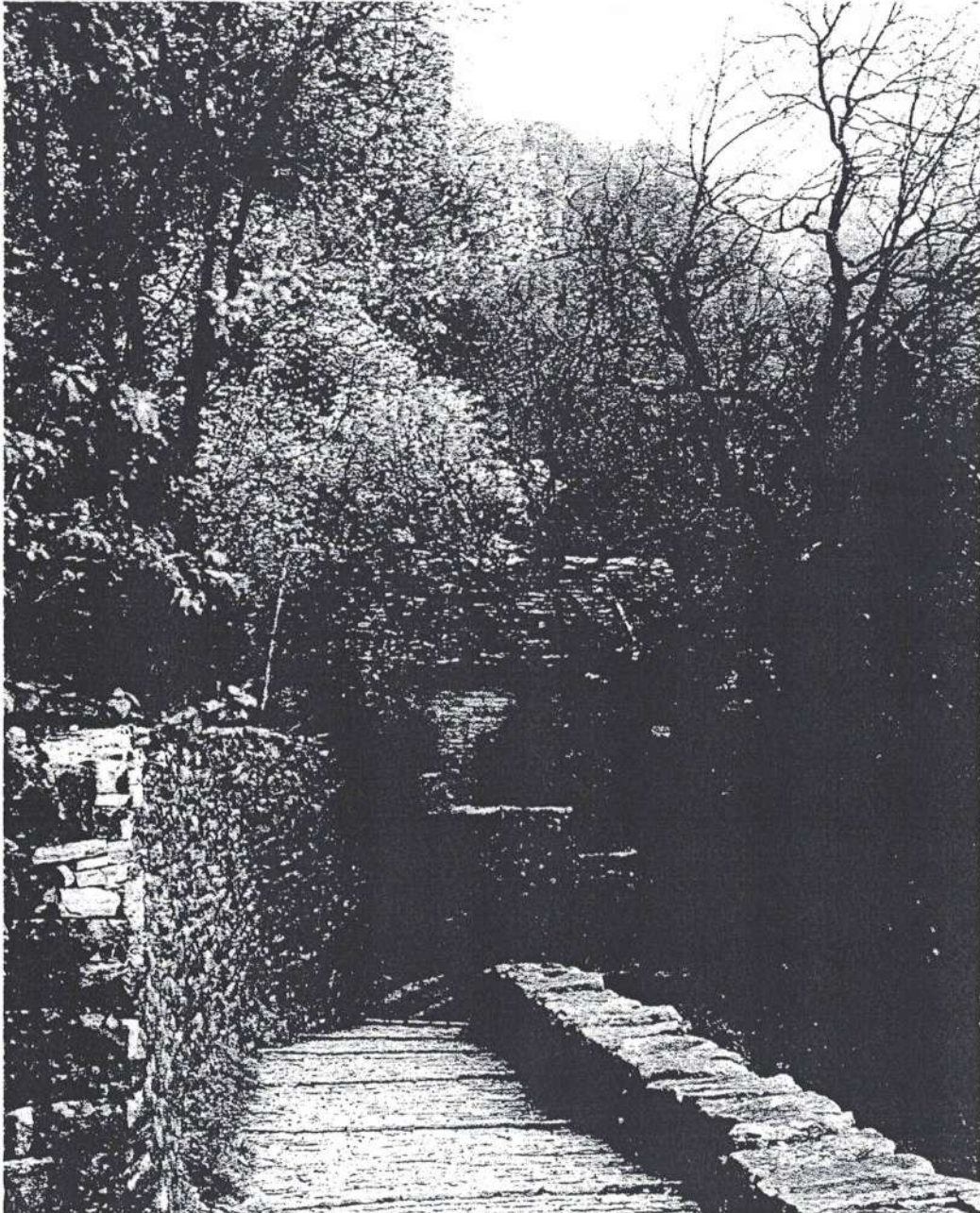

"ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ"

ΔΕΛΤΙΟΝ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗΣ ΕΝΗΜΕΡΩΣΕΩΣ

ΔΙΜΗΝΙΑΙΑ ΕΚΔΟΣΗ ΤΗΣ ΟΜΩΝΥΜΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

ΕΤΟΣ ΙΔΡΥΣΕΩΣ 1974	ΤΕΥΧΟΣ 280	ΜΑΪΟΣ ΙΟΥΝΙΟΣ 2003	Γραφεία: Οδός Μαυρομιχάλη 7 Αθήνα 106 79 ΤΗΛ. - FAX: 210-36.21.651
--------------------------	---------------	--------------------------	--

ΑΘΗΝΑ 2003

Το Εμπόριο στην περιοχή της Άρτας κατά την περίοδο της κυριαρχίας του Αλή-Πασά

Του ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΥ Λ. ΒΕΤΣΙΟΥ

2. Η ΕΜΠΟΡΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΟΥ ΑΛΗ-ΠΑΣΑ

Ο Αλή Πασάς καταλαμβάνοντας την εξουσία και ενώ είχε αρχίσει να δημιουργείται μια ζωηρή εμπορική κίνηση από τις αρχές του 18ου αι. στην περιοχή, η παρεμβολή του δημιουργεί αντιφατικότητα στο εμπόριο της Ηπείρου.

Οι θετικές επιπτώσεις στο εμπόριο της περιοχής συνίστανται στο ότι κτύπησε τους τοπικούς μπέηδες πετυχαίνοντας αφενός να αποκτήσει την ανοχή του αγροτικού στρώματος και αφετέρου τη συνδρομή των εμπορικών στρωμάτων. Διότι η πολιτική των "περιφερειακών τιμαριωτών" υπήρξε και απεχθής στον αγροτικό πληθυσμό και αντίθετη προς τα συμφέροντα των πρώτων ισχυρών εμπορικών οικονομικών προγεφυρωμάτων που είχαν αρχίσει να σταθεροποιούνται στην ευρύτερη

περιοχή της Ηπείρου. Έτσι η αποψίλωση της αρνητικής για το κράτος του ισχύος των τοπικών γαιοκτημόνων διευκολύνει πάρα πολύ τη θέση των εμπόρων και των βιοτεχνών μεταξύ των οποίων υπάρχουν πολλοί χριστιανοί⁴.

Παράλληλα ο Αλή Πασάς καθιέρωσε μια υποδειγματική ασφάλεια και κατασκεύασε σημαντικά δημόσια έργα στην επικράτειά του, γεγονός που βοήθησε την εμπορική τάξη της περιοχής να προοδεύσει αρκετά, παρά τις αντίξοες συνθήκες και να αποκτήσει διεθνείς εμπορικές διασυνδέσεις⁵. Πιο συγκεκριμένα οι ορεινές δίοδοι που αποτελούσαν σημαντικά στρατηγικά και εμπορικά σημεία (δερβένια) είχαν επανδρωθεί με μόνιμες φρουρές, "...εκ διαλειμμάτων δε και σε αποστάσεις αναλόγους υπήρχον φυλάκια, εν οίς διέμενον οι φυλάσσοντες, δι' ασημάντου ποσού μισθοδοτούμενοι, έχοντες δε ως εκτά-

κτους πόρους ό,τι οι διαβάται επιλοδώρουν αυτούς⁶. Για λόγους εσωτερικής ασφάλειας επέβαλε τη χρήση διαβατηρίου (Teskere), που η κατοχή του ήταν απαραίτητη, τουλάχιστον, για τους μη εντόπιους και ακόμη για τη διατήρηση της δημόσιας τάξης είχε συγκροτήσει ειδικό αστυνομικό σώμα,

Ο Αλή Πασάς
σε χαλκογραφία εποχής.

μοναδικό σε όλη την επικράτεια της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας⁷.

Από την πλευρά των δημοσίων έργων σημαντικής σπουδαιότητας για την περιοχή της Άρτας ήταν η βελτίωση και η συντήρηση από τον Αλή Πασά της οδικής αρτηρίας Σαλαώρας-Ιωαννίνων⁸. Η οδική αυτή αρτηρία διευκόλυνε πολύ τη διακίνηση των εμπορευμάτων στην περιοχή καθώς η Σαλαώρα, επίγειο της Άρτας και των Ιωαννίνων την εποχή εκείνη, αποτέλεσε σημείο εξαγωγής των προϊόντων που αρχικά συγκεντρώνονταν στα Γιάννενα και στην Άρτα και αφετέρου σημείο εισαγωγής προϊόντων από τη δύση⁹.

Από την άλλη μεριά όμως πολλές ενέργειες του Αλή Πασά έφεραν εμπόδια στην ομαλή ανάπτυξη του εμπορίου στην περιοχή¹⁰. Το βασικό αρνητικό στοιχείο ήταν ότι μονοπωλούσε ο ίδιος σημαντικό μέρος της

εμπορικής κίνησης και παρενέβαινε ενεργά στην ομαλή διαδικασία της¹¹. Ακόμη ο Αλή-Πασάς δε βοηθούσε στην κυκλοφορία του χρήματος, γιατί το αποθησαύριζε, με αποτέλεσμα η απόσυρση από τη σφαίρα της κυκλοφορίας ενός μεγάλου χρηματικού ποσού δεν μπορούσε παρά να έχει

αρνητικές συνέπειες που αισθάνονταν κυρίως οι αμέσως ενδιαφερόμενοι, οι έμποροι και οι βιοτέχνες¹². Επιπλέον τα εσωτερικά τελωνεία και τα φυλάκια έγιναν εμπόδιο για την ανάπτυξη του εμπορίου. Η αυθαίρετη αλλαγή του τόπου και του χρόνου των εμποροπανηγύρεων και ο περιορισμός στις μετακινήσεις φρενάριζαν επίσης τη φυσιολογική ανάπτυξη του εμπορίου¹³. Εκτός αυτού εξαιτίας της αφόρητης φορολογίας όχι μόνο το κέρδος, αλλά και το κεφάλαιο του εμπόρου βρισκόταν υπό διαρκή απειλή¹⁴. Αποτέλεσμα αυτού είναι και η μετανάστευση ενός τμήματος του πληθυσμού από τα εμποροβιοτεχνικά κέντρα της περιοχής¹⁵.

Συνεχίζεται

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

4. Βλ. Ν. Ζιάγκου, Τουρκοκρατούμενη

- Ἡπειρος, σ. 109-111, 307-308. Ἀρς Γ Ἡπειρος, σ. 274-295 - Γκόλια Μ. Ο Κοσμάς Αιτωλός, σ. 255-259.
5. Αξιόλογες είναι οι κρίσεις μερικών περιηγητών για το έργο του Αλή πασά. Συγκεκριμένα ο περιηγητής Saint-Sauveur αναφέρει: "Ο Αλή Πασάς ακολούθησε τακτική διαφορετική από τους προκατόχους πασάδες. Φρόντισε να δυναμώσει και να επεκτείνει την εξουσία του, όχι επιβάλλοντας βαρύτερο ζυγό, αλλά εξασφαλίζοντας την απονομή της δικαιοσύνης και καλή αστυνομία, ώστε οι κάτοικοι να νιώθουν ασφαλισμένοι και ευτυχείς... Ο Αλής ζωντάνεψε το εμπόριο στον κόλπο της Άρτας, έβαλε τάξη στα οικονομικά και αύξησε σημαντικά τα εισοδήματα. Φρόντισε για την επισκευή των δρόμων, υποβοήθησε τις καλλιέργειες και ενίσχυσε τη βιοτεχνία". (βλ. Κ. Σιμόπουλου, Ξένοι ταξιδιώτες, τ. 2, σ. 531). Σχετικά με την άποψη των περιηγητών J. S. Bartholdy και T. S. Hughes περί του Αλή Πασά βλ. Κ. Σιμόπουλου, Ξένοι ταξιδιώτες, τ. 3α, σ. 214, τ. 3β, σ. 286.
  6. Βλ. Σπ. Αραβαντινού, Ιστορία Αλή πασά του Τεπελενλή, σ. 343.
  7. Βλ. Μακρή Γ. - Παπαγεωργίου Σ., Το Χερσαίο δίκτυο, σ. 55-56 - Βαβαρέτου Γ., Ο Αλή Πασάς από την άλλη πλευρά, Αθήνα 1968, σ. 22 - Δ. Δαβάλα, Μια σκιαγραφία του Αλή Πασά και του Κράτους του, Αθήναι 1980, σ. 20-21.
  8. Για την οδική αρτηρία Σαλαώρας - Ιωαννίνων βλ. περισσότερα στου Μακρή Γ. - Παπαγεωργίου Σ., Χερσαίο δίκτυο, σ. 135-158.
  9. Η Σαλαώρα, ελάχισων κόλπος του Αμβρακικού, υπήρξε στη διάρκεια της συγκεκριμένης περιόδου, η αφετηρία και το πέρας μιας από τις κυριότερες οδικές αρτηρίες με μείζονα εμπορική και στρατηγική σημασία στο κράτος του Αλή Πασά. Ο οικισμός της Σαλαώρας απέκτησε ιδιαίτερη σημασία στην περίοδο της διακυβέρνησης του Αλή, οπότε και χρησιμοποιήθηκε ως επίγειο της Άρτας και των Ιωαννίνων. Το μικρό αυτό χωριό, που ουσιαστικά επρόκειτο για εμπορικό - διαμετακομιστικό σταθμό, εξελίχτηκε στη διάρκεια της συγκεκριμένης περιόδου στην "...κυριώτερη σκάλα του εμπορίου της Ηπείρου" (βλ. Κ. Σιμόπουλου, Ξένοι ταξιδιώτες, τ. 3β, σ. 70), από όπου επιβιβάζονταν "...τα διά την Ευρώπην προϊόντα της και δέχεται τα προς κατανάλωσιν αποβιβαζόμενα Ευρωπαϊκά εμπορεύματα" (βλ. Π. Αραβαντινού, Χρονογραφία της Ηπείρου, τ. 2, σ. 45). Εκεί έδρευε τελωνείο (ντογκάνα), εμπορικά καταστήματα, αποθήκες, χάνι, ενώ εκεί υπήρχε κατοικία του Αλή "...περιστασιακής ανάπαυσης, όταν ταξιδεύει μεταξύ Ιωαννίνων και Πρέβεζας" (βλ. Holland H., Ταξίδια, σ. 69). Στον ασφαλή όρμιο της Σαλαώρας υπήρχε πάντοτε αριθμός πλοίων "...είτε ξεφορτώνοντας αγαθά για να μεταφερθούν από ξηράς, είτε φορτώνοντας προϊόντα που προωθούνται από το εσωτερικό...", (βλ. Holland H., Ταξίδια, σ. 69). Η ανάπτυξη της Σαλαώρας και η εξέλιξή της σε ένα από τα κύρια λιμάνια της Ηπείρου, παρόλη την κοντινή παρουσία του λιμανιού της Πρέβεζας μπορεί να εξηγηθεί με μια σειρά από ιστορικούς και συγκυριακούς παράγοντες. Ως πρώτος λόγος ανάπτυξης θα πρέπει να θεωρηθεί η παρουσία της Άρτας, της δεύτερης σημαντικότερης μετά τα Ιωάννινα πόλης της Ηπείρου στην περίοδο της Τουρκοκρατίας. Η Άρτα, σημαντικότερο εμπορικό κέντρο, δημιούργησε για την διεξαγωγή του εμπορίου της δικό της επίγειο. Οι Αρτινοί δεν ήταν υποχρεωμένοι να χρησιμοποιούν για τις εισαγωγές και εξαγωγές των προϊόντων τους, το λιμάνι της Πρέβεζας, το οποίο αφενός βρισκόταν σε μεγαλύτερη απόσταση από τη Σαλαώρα και αφετέρου έως το 1798 βρισκόταν κάτω από γαλλική κυριαρχία. Στην ανάπτυξη της Σαλαώρας θα πρέπει να έπαιξε ρόλο και η επιλογή της από τον Αλή πασά. Έχοντας ήδη στην κυριαρχία του την πόλη της Άρτας από το 1796, είχε άμεση ανάγκη από ένα λιμάνι εισαγωγικού-εξαγωγικού εμπορίου. Η Πρέβεζα προσαρτήθηκε στο κράτος του Τοπάρχη της Ηπείρου το 1798 αφού προηγήθηκαν οι αιματηρές συγκρούσεις με τη γαλλική φρουρά. Τα αλβανικά στρατεύματα του Αλή, αφού ενίκησαν τους Γάλλους

- προέβησαν σε σφαγές του ελληνικού πληθυσμού και σε λεηλασία της πόλης. Πολλοί από εκείνους που απέφυγαν το θάνατο, κατέφυγαν σε άλλα, ασφαλέστερα μέρη. Οι σφαγές του πληθυσμού αποδυνάμωσαν την πόλη πληθυσμιακά και νέκρωσαν για ένα διάστημα τις οικονομικές της λειτουργίες και δυνατότητες. Επιπλέον, ο Αλής έχοντας δεδομένη δυσπιστία προς τους κατοίκους της Πρέβεζας δεν βοήθησε στην ταχεία αποκατάσταση του ρυθμού της πόλης. Έτσι, λοιπόν, η Άρτα και κατ' επέκταση η Σαλαώρα επιωμίστηκε το μεγαλύτερο μέρος των οικονομικών-εμπορικών δραστηριοτήτων της περιοχής. Σχετικά βλ. Μακρή Γ. - Παπαγεωργίου Σ., Το Χερσαίο Δίκτυο, σ. 135-138.
10. Για την κατάσταση της οικονομίας και του εμπορίου στην επικράτεια του Αλή πασά βλ. Κ. Σιμόπουλος, Ξένοι ταξιδιώτες, τ. 3β, σ. 566-567.
11. Ο Γ. Αρς (βλ. Ήπειρος, σ. 293) αναφέρει μεταξύ άλλων για τις δραστηριότητες του Αλή πασά, "Το εξωτερικό εμπόριο απέφερε πολλά κέρδη στον Αλή πασά αφού προϊόντα όπως το σάρι, το μετάξι, η ξυλεία και τα κτηνοτροφικά ήταν αποκλειστικά δικό του μονοπώλειο. Οι εμπορικές του επιχειρήσεις ήταν μεγάλης κλίμακας και ήξερε να χρησιμοποιεί πολύ καλά τις ευνοϊκές συνθήκες που δημιουργήθηκαν από τη συνεχή παρουσία στις αρχές του 19ου αιώνα των ξένων στρατευμάτων στα Επτάνησα. Για την καλύτερη διεξαγωγή των υποθέσεών του είχε εγκαταστήσει εμπορικούς αντιπροσώπους στην Αυστρία, στις Παραδουνάβιες Ηγεμονίες και στα μεγάλα λιμάνια της Μεσογείου. Ήταν ιδιοκτήτης εμπορικών πλοίων, τα οποία μετά τη λήξη των Ναπολεόντειων Πολέμων, έπλεαν από τα λιμάνια του πασαλικιού των Ιωαννίνων μέχρι την Ιταλία και την Τεργέστη. Τα καράβια επέστρεφαν φορτωμένα με εμπορεύματα που ο πασάς πουλούσε χονδρικός με 20% κέρδος. Έβγαζε "κέρδος από το κέρδος", με διαφόρους οικονομικούς ελιγμούς και συδουασμούς". Σχετικά βλ. και την έκθεση του Ενετού Υποπροξένου στην Άρτα με ημερομηνία 26/1/1792 στου
- Κ. Δ. Μέρτζιου, Ιστορικά στοιχεία, περί Αλή Πασά, σ. 265.
12. Βλ. Αρς Γ. Ήπειρος, σ. 294-295. Για την σε μετρητά περιουσία του Αλή Πασά, καθώς και για τα τσιφλίκια του στην Άρτα βλ. Andreades A., Ali Pacha, σ. 9-11.
13. Για την αλλαγή του χρόνου και του τόπου των εμποροπανηγύρεων βλ. Γ. Παπαγεωργίου, Τα πιστοποιητικά προέλευσης, σ. 154. Από το αρχείο του Σταύρου Ιωάννου, πληροφορούμαστε ακόμη το ενδιαφέρον του Αλή-Πασά για τα εμποροπανηγύρια, από τα οποία απεκόμιζε ο ίδιος φορολογικά κέρδη. Βλ. συγκεκριμένα για την εμποροπανήγυρη του Μαυρονόρου στου Σ. Κουγέα, Το Ηπειρωτικό Αρχείο του Σταύρου Ιωάννου, σ. 55-56.
14. Βλ. Γ. Αρς. Ήπειρος, σ. 295. Για τελωνειακούς δασμούς που επέβαλε ο Αλή Πασάς βλ. και στον Καρανάτση Κ., Η εμπορική κίνηση στο λιμάνι της Πρέβεζας, σ. 105-106, Παπαγεωργίου Γ., Ηπειρωτικά λιμάνια, σ. 145, Πατσέλη Ν., Η οικονομική πολιτική σ. 9-11. Γενικότερα για τη φορολογική πολιτική του Αλή Πασά βλ. Αρς Γ., Ήπειρος, σ. 286-290, Πατσέλη Ν., Η οικονομική πολιτική, σ. 6-17, Andreades A., Ali Pacha, σ. 25-32.
15. Πρέπει να τονιστεί ότι και κατά τον 19ο αιώνα αρκετοί Ηπειρώτες βρέθηκαν απόδημοι σε άλλες Ευρωπαϊκές χώρες. Περισσότερα βλ. στον Παπαγεωργίου Γ., Συμβολή στην Ιστορία της Ελληνικής παροικίας της Αγκώνας κατά το 19ο αι. "Δωδώνη" τ. 4 (1975), σ. 293-340, Νικολαΐδου Ε., Ηπειρώτες Απόδημοι στη Ρωσία τον 19ο αιώνα και η συμβολή τους στην ανάπτυξη της Ηπείρου, "Δωδώνη", τ. 15 (1986), σ. 103-127. Από μαρτυρία του 1812 πληροφορούμαστε ακόμη ότι ο Αρτινός Κ. Μόστρας ήταν διευθυντής ομώνυμης κομπανίας στην Αγκώνα και είχε εμπορικές δοσοληψίες με τα Γιάννενα. (Βλ. Παπαγεωργίου Γ., Μια εμπορική συντροφιά στα Γιάννενα στις αρχές του 19ου αι. και οι μαρτυρίες από το κατάστιχό της για τη διακίνηση του Ελληνικού βιβλίου, "Δωδώνη" τ. 18 (1989), σ. 139-140.

"ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ"

ΔΕΛΤΙΟΝ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗΣ ΕΝΗΜΕΡΩΣΕΩΣ

ΔΙΜΗΝΙΑΙΑ ΕΚΔΟΣΗ ΤΗΣ ΟΜΩΝΥΜΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

ΕΤΟΣ ΙΔΡΥΣΕΩΣ 1974	ΤΕΥΧΟΣ 281	ΙΟΥΛΙΟΣ ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ 2003	Γραφεία: Οδός Μαυρομιχάλη 7 Αθήνα 106 79 ΤΗΛ. - FAX: 210-36.21.651
--------------------------	---------------	------------------------------	--

ΑΘΗΝΑ 2003

Το Εμπόριο στην περιοχή της Άρτας κατά την περίοδο της κυριαρχίας του Αλή-Πασά

Του ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΥ Α. ΒΕΤΣΙΟΥ

Συνέχεια από το προηγούμενο τεύχος

3. ΟΙ ΕΚΘΕΣΕΙΣ ΚΑΙ Η ΠΡΟΞΕΝΙΚΗ ΑΛΛΗΛΟΓΡΑΦΙΑ ΤΩΝ ΓΑΛΛΩΝ

Αξιόλογα στοιχεία για το εμπόριο που διεξάγεται στον Ηπειρωτικό χώρο αλλά και μεταξύ της Ηπείρου και των Επτανήσων στην περίοδο της εξουσίας του Αλή Πασά μας δίνουν διάφορες εκθέσεις ή Προξενικές αλληλογραφίες Γάλλων που βρίσκονται στην περιοχή αυτή την περίοδο.

Αρχικά από τις εκθέσεις των Γάλλων αξιωματικών F.X. Donzelot και J. Bessieres που υπηρέτησαν στα Επτάνησα στην περίοδο της Δεύτερης Γαλλικής κατοχής των Επτανήσων (1807-1814) αντιλαμβανόμαστε τη σημαντική εμπορική δραστηριότητα που διαγράφηκε ανάμεσα στα Επτάνησα και στον ηπειρωτικό

χώρο.¹⁶ Πρέπει εδώ να τονιστεί ότι στο μεταίχμιο του 18ου προς τον 19ο αι. τα Ιόνια και τα Ηπειρωτικά παράλια γνωρίζουν μια γρήγορη εναλλαγή κυρίων. Βενετοί και Γάλλοι, Άγγλοι και Τούρκοι παίζουν το νευραλγικό αυτό τμήμα στην "ρουλέτα".¹⁷ Έτσι οι πολιτικές συμφωνίες και οι κατά καιρούς θαλάσσιοι αποκλεισμοί υποχρεώνουν τα Επτάνησα να διατηρούν σχέσεις και συναλλαγές με τον απέναντι τους χώρο για την εξασφάλιση της διατροφής τους. Η γεωγραφική τους θέση, το ότι βρίσκονται δηλαδή πολύ κοντά στην ελληνική χερσόνησο, ενώ αντίθετα πολύ μακριά από την Ιταλία υποχρεώνει τους κατοίκους τους να προμηθεύονται από τον ελληνικό χώρο τα προϊόντα πρώτης ανάγκης. Έτσι, μέσα στον στενό θαλάσσιο χώρο, ανάμεσα στα

Επτάνησα και το απέναντί τους ηπειρωτικό δημιουργείται αρχικά μια οικονομία παράκτιας διακομιστικής μεταφοράς, βασισμένη στην εισαγωγή προϊόντων από τον χερσαίο στον επτανησιακό χώρο.

Τα προϊόντα βασικής κατανάλωσης, που παρήγαγαν τα νησιά ήταν πολυποίκιλα. Όμως το σιτάρι, το κριθάρι, ή το καλαμπόκι δεν επαρκούσαν για τη βιοτική τους ασφάλεια, ιδίως εκείνη της Κέρκυρας που εξαρτιόταν αποκλειστικά από τον έξω κόσμο όσον αφορά την εισαγωγή σιταριού. Το κρέας επίσης, προϊόν πρώτης ανάγκης για τον ανεφοδιασμό των νησιών, αποτελούσε αντικείμενο μαζικής μεταφοράς, όχι μόνο προς τους θαλάσσιους επτανησιακούς δρόμους και τον παράκτιο χώρο, αλλά και στο εσωτερικό του ηπειρωτικού χώρου.¹⁸ Η Κέρκυρα π.χ. μετέφερε με επτανησιακά καράβια μια μεγάλη ποσότητα βοδιών από τα λιμάνια της Άρτας, της Πρέβεζας, του Καρλέλι και του Ξηρόμερου. Για να καταλήξουν στα παραπάνω λιμάνια, κοπάδια 60, 100 ή ακόμα 250 βοδιών, έρχονταν από όλη την περιοχή της Άρτας, των Ιωαννίνων, του Ξηρόμερου και της Κορι-

Ο Αλή Πασάς
σε χαλκογραφία εποχής.

τσάς, διασχίζοντας μεγάλες αποστάσεις στο εσωτερικό της Δ. Ελλάδας.

Ο ανεφοδιασμός των νησιών σε βιοτεχνικά προϊόντα ή προϊόντα που προορίζονταν για βιοτεχνική επεξεργασία ήταν απαραίτητος. Δέρματα, κορδόνια, δερμάτινα, ένας μεγάλος αριθμός φορτωμάτων βαμβακιού προς

τα Επτάνησα, προέρχονταν από τις ηπειρωτικές αγορές, ενώ σε καυσόξυλα και ξυλεία για τις κατασκευές ανεφοδιάζονταν από την περιοχή της Βόνιτσας και του Δελβίνου.

Όμως οι παράκτιες μεταφορές δεν σταματούν στον ανεφοδιασμό των νησιών. Οι επιπλέον ποσότητες των προϊόντων τους, όπως π.χ. εκείνη του κρασιού, εσπεριδοειδών, των παστών ψαριών κ.λ.π. μεταφέρονται με τις επτανησιακές βάρκες προς τα ηπειρωτικά λιμάνια, για να φθάσουν στην Άρτα και μέχρι τα Γιάννενα.

Εδώ πρέπει να σημειωθεί ότι παρά τις αντιθέσεις του με τους Γάλλους, ο Αλή Πασάς δεν αποφάσιζε να διακόψει τις εμπορικές του σχέσεις με τη γαλλοκρατούμενη Επτάνησο, επειδή θα του θίγονταν ζωτικά εμπορικά του συμφέροντα. Τα Επτάνησα ήταν μια από τις κυριότε-

ρες αγορές των προϊόντων της περιοχής του Αλή, των δικών του και των υπηκόων του, η οποία του απέφερε τεράστια επί πλέον κέρδη, αν σκεφθούμε ποιές ήταν οι προσωπικές του δυνατότητες σαν μεγαλογαιοκτήμονα.¹⁹

Από την προξενική αλληλογραφία των αδελφών Francois και Hugues Rouqueville πληροφορούμαστε επίσης πολλά στοιχεία που αναφέρονται στην οικονομική πραγματικότητα του πασαλικιού του Αλή Πασά κατά την τρίτη πενταετία του 19ου αι.²⁰ Ο F. Rouqueville από το 1805 έως το 1815 διετελέσε πρόξενος της Γαλλίας στα Γιάννενα ενώ ο αδελφός του H. Rouqueville διορίζεται το 1812 υποπρόξενος της Γαλλίας στην Πρέβεζα.

Ανάμεσα στις πηγές μεγάλο ενδιαφέρον παρουσιάζουν τα "certificats d'origine" τα επίσημα δηλ. γαλλικά έγγραφα, που συνοδεύαν όσα ντόπια εμπορεύματα εξάγονταν από την περιοχή του πασαλικιού και προορίζονταν για τα λιμάνια της γαλλικής επικράτειας.²¹

Από τα γαλλικά αυτά έγγραφα πληροφορούμαστε ότι τα προϊόντα που διακινούνταν προς τα λιμάνια της γαλλικής επικράτειας έπρεπε να είναι ντόπια. Έτσι οι διάφοροι φορτωτές τα προμηθεύονται, είτε από τις τοπικές αγορές (παζάρια) είτε από τα εμπορικά πανηγύρια. Σύμφωνα με τα πιστοποιητικά οι περιοχές όπου αγοράζονται κυρίως τα εμπορεύματα, ήταν: Τα Γιάννενα, η Άρτα, η Πρέβεζα, το Μεσολλόγγι, η Λειβαδιά, τα Τρίκαλα, η Λάρισα και το Μοναστήρι.

Από την περιοχή της Άρτας αγοράζονταν κυρίως ο Αμπάς,²² το αλάτι, το μαλλί, ο Λινόσπορος²³ αλλά και δέρματα, βελανίδια, κερί, μέλι, υφάσματα κ.α.²⁴

Τα "certificats d'origine" με τα οποία εφοδίαζαν οι αδελφοί Rouqueville τους φορτωτές, που υπηρετούσαν το γαλλικό εμπόριο, μας διασώζουν επίσης τα ονόματά τους και τον τόπο στον οποίο είχαν τους εμπορικούς τους οίκους. Από την Άρτα, λοιπόν, οι έμποροι ήταν: Ιωάννης Μπαχάρας, Κων/νος και Ιωάννης Καραγιάννης και Γεώργιος Βρανάς και κομπανία.²⁵

Επιπλέον πολλά στοιχεία για το εμπόριο μαθαίνουμε και από την προξενική αλληλογραφία του H. Rouqueville υποπρόξενου στην Άρτα τα χρόνια 1815-1816. Όπως είναι γνωστό κατά τον 18ο αι. λειτούργησε στην Άρτα γαλλικό προξενείο για 86 περίπου χρόνια (1703-1789), το οποίο μετά την αποτυχημένη εκστρατεία του Ναπολέοντα στην Αίγυπτο και ύστερα από την κατάληψη του προξενικού κτιρίου από τον Αλή Πασά των Ιωαννίνων φαίνεται πως σταμάτησε κάθε δραστηριότητά του.

Η επανίδρυση του προξενείου, ως υποπροξενείου πλέον, στην Άρτα, συνδέεται με την απόφαση να καταργηθεί το Γενικό Προξενείο της Γαλλίας στα Γιάννενα (1815), το οποίο είχε ιδρυθεί στα 1805 με τιτλούχο αυτής της θέσης τον F. Rouqueville. Ως υποπρόξενος στην Άρτα διορίζεται ο Hugues Rouqueville αδελφός του F. Rouqueville.²⁶

Η κατάργηση του Γενικού προξε-

νείου της Γαλλίας στα Γιάννενα, έδρα του πανίσχυρου τότε Αλή Πασά και η ίδρυση του υποπροξενείου στην Άρτα ήταν γεγονότα σημαντικά της υποβάθμισης της γαλλικής διπλωματικής παρουσίας στην Ήπειρο και συνέπιπταν με τη γενικότερη αναδίπλωση της Γαλλίας μετά τις πολιτικές μεταβολές που ακολούθησαν την αποτυχία της εκστρατείας του Ναπολέοντα στη Ρωσία και την υπογραφή της πρώτης συνθήκης των Παρισίων (14/5/1814). Πρέπει ωστόσο να επισημανθεί το γεγονός ότι το υποπροξενείο απέμενε η μοναδική πλέον εκπροσώπηση της Γαλλίας στη νότια, τουλάχιστον, Ήπειρο. Ήταν δικαιολογημένη γι' αυτό η ικανοποίηση του υποπροξένου από την άφιξη του βερατίου της αναγνώρισής του από την Υψηλή Πύλη, που θα επέτρεπε την επανεμφάνιση της σημαίας του Βασιλιά της Γαλλίας στην Ήπειρο.²⁷

Η δικαιοδοσία του υποπροξενείου ήταν ευρύτατη. Κάλυπτε ολόκληρη την περιοχή από την Αυλώνα της Ν. Αλβανίας ως το Γαλαξειδί, και περιλάμβανε τις "σκάλες" της Πρέβεζας, του Δραγαμέστου, του Μεσολογγίου κ.ά.

Κύρια αποστολή του υποπροξενείου της Γαλλίας στην Άρτα ήταν η αναζωογόνηση του γαλλικού εμπορίου στην Ήπειρο, το οποίο, με τη Γαλλική Επανάσταση και τους Ναπολεοντίους πολέμους, είχε εξαφανιστεί.

Οι Άγγλοι, όπως ήταν φυσικό, έσπευσαν να εκμεταλλευτούν το κενό διαθέτοντας στην Ήπειρο ζάχαρη, καφέ, μπαχαρικά, βαμβακερά υφά-

σματα και γυαλικά, τα οποία οι Τούρκοι αγόραζαν από αυτούς από έλλειψη ανταγωνισμού.²⁸

Ο υποπρόξενος Hugues Rouqueville, πεπεισμένος ότι πρώτιστο καθήκον του ήταν η καταβολή προσπαθειών για την ανάπτυξη του εμπορίου, είχε την πρόθεση να αναζητήσει όλους τους δυνατούς τρόπους για να πετύχει σ' αυτή την αποστολή του. Ο ίδιος δεν φαίνεται να αναπτύσσει για λογαριασμό του εμπορική δραστηριότητα, όπως έκαναν οι προκάτοχοί του, αλλά επενδύει πολλές ελπίδες στο πρόσωπο του Γάλλου εμπόρου Antoine Passano, που σκόπευε να ιδρύσει εμπορικό οίκο στην Πρέβεζα.

Η Ήπειρος, όπως και κατά το παρελθόν, συνέχιζε και τώρα να εξαγει στην Γαλλία οικοδομική ξυλεία και σιτηρά και να εισαγάγει από εκεί προϊόντα των γαλλικών εργοστασίων, σειρήτια χρυσά, νήματα της Λυών και υφάσματα.

Ανάμεσα στ' άλλα καθήκοντα του υποπροξένου ήταν και η ενημέρωση του υπουργείου για την αναμενόμενη παραγωγή σιτηρών, για τις τυχόν ζημιές της εξαιτίας δυσμενών καιρικών συνθηκών, ή τις θπιπτώσεις που είχαν σ' αυτή επιδημίες²⁹ καθώς και για τις τιμές των σιτηρών και άλλων αγαθών πρώτης ανάγκης.

Ο υποπρόξενος δεν παρέλειπε να αναφερθεί και στην εμπορική δραστηριότητα του Αλή ο οποίος, ενώ ο ηπειρωτικός λαός λιμοκτονούσε, έκανε εξαγωγές σιταριού και καλαμποκιού από τον πλούσιο κόλπο του Αμβρακικού με 32 μεγάλα καράβια. Ιδιαίτερα ευνοϊκή κατά την κρίση

του ήταν η εμπορική πολιτική του Αλή για την πρωτεύουσα της επικρατείας του, τα Ιωάννινα, όπου υπήρχε επάρκεια αγαθών αλλά σε υψηλές τιμές.

Η πρόταση του Αλή για τη δημιουργία εμπορικών σχέσεων με τη Γαλλία και η ανταπόκριση σ' αυτή του υποπρόξενου εντάσσεται στα πλαίσια των προσπαθειών του τελευταίου για την ανάπτυξη του γαλλικού εμπορίου στην Ήπειρο. Ο Η. Rouquerville πίστευε ότι για να πετύχουν οι Γάλλοι στον τομέα του εμπορίου "il est necessaire de caresser Ali Pacha et de lui complaire".

Πρώτη εμπορική πράξη ήταν η αποστολή από τον Αλή στην Γαλλία φορτίου σιταριού με το προϊόν του οποίου ήθελε να αγοράσει υφάσματα της Λυών, ενώ ταυτόχρονα διαβεβαίωνε τον υποπρόξενο ότι, αν έμενε ευχαριστημένος από την πρώτη συναλλαγή, θα προχωρούσε και σε άλλες περισσότερο σημαντικές. Επεδίωξε ακόμα ο Αλής, μέσω του υποπρόξενου, να εγκαταστήσει στην Πρέβεζα Γάλλους εμπόρους. Ο Rouquerville όμως ήταν πολύ επιφυλακτικός, γιατί ο άστατος και δόλιος χαρακτήρας του πασά των Ιωαννίνων του προκαλούσε δικαιολογημένες ανησυχίες.³⁰

Πάντως μετά την αναχώρηση, λόγω της επιδημίας της πανώλης, του Η. Rouquerville από την Άρτα (19/5/1816) και οι ειδήσεις για το εμπόριο της περιοχής λιγοστεύουν.

Συνεχίζεται

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

16. Περισσότερα για τις εκθέσεις αυτές βλ. Ανωγιάτης - Pele Δ., Έξι γαλλικά υπομνήματα. σ. 52-324. -Ανωγιάτης - Pele Δ., Σχέσεις Επτανησιακού και Ηπειρωτικού χώρου, σ. 373-379.
17. Για την κατάσταση που επικρατούσε στην αναφερόμενη περιοχή την εποχή εκείνη βλ. Νικόλαος Μοσχονάς, Τα Ιόνια Νησιά κατά την περίοδο 1797-1821, στην Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τ.11, σ. 382-402 - Σιορόκας Γ., Αυτοκρατορικοί Γάλλοι, σ. 273-335, Νικολαΐδου Κ., Ο Ανταγωνισμός Γαλλίας και Αγγλίας εν Ηπείρω και Αλβανία προ της Ελληνικής Επανάστασης του 1821, "Ηπειρωτικά Χρονικά" τ.1 (1926), σ. 41-52, Κούκκου Ε., Ιστορία των Επτανησίων από το 1797 μέχρι την Αγγλοκρατία, Αθήνα 1983.
18. Βλ. Σιορόκας Γ., Αυτοκρατορικοί Γάλλοι, σ. 298-299 - Ανωγιάτης - Pele Δ., Σχέσεις Επτανησιακού και Ηπειρωτικού χώρου, σ. 374-375.
19. Βλ. Σιορόκας Γ., Αυτοκρατορικοί Γάλλοι, σ. 299-300.
20. Από την προξενική αλληλογραφία των αδελφών F. και Η. Rouquerville μαθαίνουμε ενδιαφέροντα στοιχεία για την εμπορική κίνηση στο λιμάνι της Πρέβεζας (1811-1813). Σχετικά βλ. Καρανάση Κ., Η εμπορική κίνηση στο λιμάνι της Πρέβεζας, σ. 99-118 - Παπαγεωργίου Γ., Ηπειρωτικά λιμάνια, σ. 139-147.
21. Περισσότερα για τα "certificats d'origine", (πιστοποιητικά προέλευσης) βλ. Παπαγεωργίου Γ., Τα πιστοποιητικά προέλευσης, σ. 151-153.
22. Το προϊόν αυτό εξάγεται είτε σε ύφασμα είτε σε κάπες, προς την Κέρκυρα, τη Βενετία και την Αγκώνα και χρησιμεύει κυρίως για την προφύλαξη των ναυτών και των ψαράδων της Αδριατικής. Η Άρτα, τα Τρίκαλα, η Ε-

- λασσόνα, η περιοχή του Ασπροποτάμου, το Συρράκο, οι Καλαρρύτες, τα Θεοδωριανά των Τζουμέρκων και η Λειβαδιά είναι οι κυριώτερες εστίες παραγωγής του εμπορεύματος αυτού. Βλ. Παπαγεωργίου Γ., "Τα πιστοποιητικά προέλευσης", σ. 155-156.
23. Από τις περιοχές της Άρτας και Πρέβεζας ένα μεγάλο μέρος του προϊόντος αυτού φορτώνονταν στο λιμάνι της Πρέβεζας με προορισμό την Αγκώνα. Βλ. Παπαγεωργίου "Τα πιστοποιητικά προέλευσης", σ. 158.
24. Περισσότερα βλ. στον Παπαγεωργίου Γ., "Τα πιστοποιητικά προέλευσης" σ. 160-161, όπου παρατίθενται πίνακες με τις εξαγωγές προϊόντων από τα Γιάννενα σύμφωνα με τα certificats d'origine κατά τα έτη 1812 και 1813.
25. Βλ. Παπαγεωργίου Γ. "Τα πιστοποιητικά προέλευσης" σ.162.
26. Για τη δραστηριότητα του γαλλικού υποπροξενείου Βλ. Βλάχου Κ., Αλληλογραφία, σ. 394-420 - Αλιβέρτη Ν. Επιστολαί του Η. Rouqueville, σ. 188-193, 248-254, 292-296, 342-344. - Αλιβέρτη Ν., Διπλωματικά επεισόδια στην Άρτα το 1815, "Σκουφάς" τ.6 (1987-88) σ. 335-337.
27. Σχετικά με την εγκατάσταση του Η. Rouqueville στην Άρτα βλ. την επιστολή - αναφορά του ίδιου προς τον υπουργό εξωτερικών της Γαλλίας στον Αλιβέρτη Ν., Επιστολαί του Η. Rouqueville, σ. 189-190.
28. Είναι γεγονός ότι την περίοδο αυτή το γαλλικό εμπόριο βρίσκεται σε πα-
ρακμή και εύκολα υπερφαλαγγίζεται από το αγγλικό. (βλ. Παπαγεωργίου Γ., Ηπειρωτικά λιμάνια, σ. 145. Για τις σχέσεις Άγγλων - Αλή Πασά την περίοδο αυτή θα μπορούσαμε να αναφέρουμε ότι όσον καιρό οι Άγγλοι εξυπηρετούν τον Αλή Πασά, είτε μέσω ανταγωνισμού, είτε μέσω των προμηθειών σε πολεμικό υλικό και άλλα είδη, αυτός διατηρεί ευνοϊκό καθεστώς. Όταν όμως τα σχέδιά του σκοντάφτουν, δε διστάζει να εκφράσει έμπρακτα τη δυσαρέσκειά του. Για τις σχέσεις Άγγλων - Αλή Πασά βλ. επίσης Γ. Σιορόκας, Αυτοκρατορικοί Γάλλοι, σ. 300-302. - Κλεάνθους Νικολαΐδου, Ο ανταγωνισμός Γαλλίας και Αγγλίας εν Ηπείρω και Αλβανία προ της Ελληνικής Επανάστασης του 1821 "Ηπειρωτικά χρονικά" τ. 1 (1926) σ. 41-52.
29. Το 1816 ενέσκηψε μεγάλη επιδημία πανώλους στην Ήπειρο. Περισσότερα βλ. Ν. Αλιβέρτη, Πανώλης του 1816-17 στην Άρτα κατά τον Hugues Rouqueville, "Σκουφάς" , τ. 3 (1962-67), σ. 310-315.
30. Πρέπει να τονισθεί ότι οι κρίσεις του Η. Rouqueville για τον Αλή ως πρόσωπο και ως πολιτικό, κλιμακώνονται από την ειρωνεία ως το σαρκασμό και την απέχθεια. Τα ίδια άλλωστε αισθήματα έτρεφε για τον Αλή και ο F. Rouqueville, ο οποίος θεωρούσε τον Αλή Πασά υπεύθυνο γιά την αποτυχία της διπλωματικής του αποστολής στα Γιάννενα. Σχετικά βλ. Βλάχου Κ. Αλληλογραφία. σ. 408.

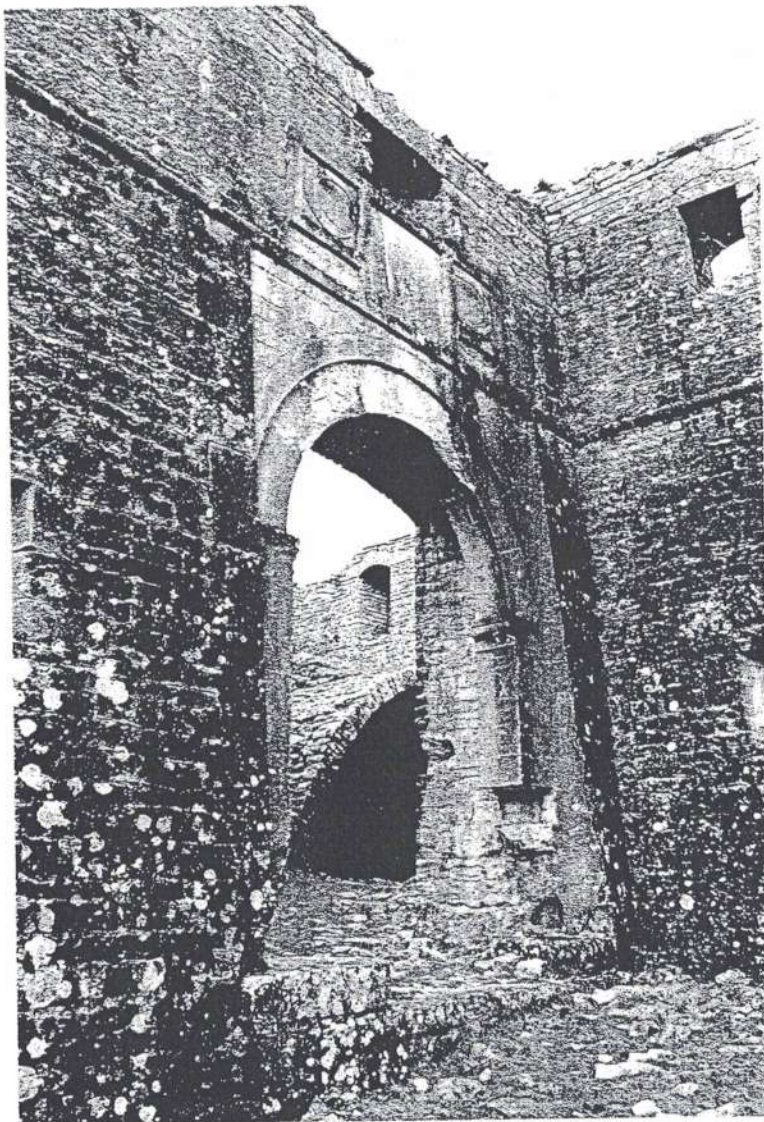

"ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ"

ΔΕΛΤΙΟΝ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗΣ ΕΝΗΜΕΡΩΣΕΩΣ

ΔΙΜΗΝΙΑΙΑ ΕΚΔΟΣΗ ΤΗΣ ΟΜΩΝΥΜΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

ΕΤΟΣ ΙΔΡΥΣΕΩΣ 1974	ΤΕΥΧΟΣ 282	ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 2003	Γραφεία: Οδός Μαυρομιάλη 7 Αθήνα 106 79 ΤΗΛ. - FAX: 210-36.21.651
--------------------------	---------------	----------------------------------	---

ΑΘΗΝΑ 2003

Το Εμπόριο στην περιοχή της Άρτας κατά την περίοδο της κυριαρχίας του Αλή-Πασά

Του ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΥ Λ. ΒΕΤΣΙΟΥ

Συνέχεια από το προηγούμενο τεύχος

4. ΟΙ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ ΤΩΝ ΠΕΡΙΗΓΗΤΩΝ

Οι διηγήσεις των περιηγητών είναι μια σημαντική πηγή πληροφοριών, ποσοτικών αλλά και ποιοτικών. Καλύπτουν μιάν ευρύτατη θεματολογία που απολήγει στην απεικόνιση ενός συνόλου: του ανθρώπου μέσα στο περιβάλλον του.

Πράγματι, ο άνθρωπος βρίσκεται στο επίκεντρο της όλης θεματολογίας των περιηγητικών έργων. Τον ανακαλύψαμε στις δημογραφικές, στις κοινωνιολογικές, στις οικονομικές πληροφορίες των κειμένων. Τον ανακαλύπτουμε ως άτομο ή ακόμα ως σύνολο ατόμων, όταν πρόκειται για περιγραφές Ελλήνων, Εβραίων ή Τούρκων, μέσα από τις καθημερινές του ασχολίες, τη δουλεία του, τη διατροφή του ή άλλοτε μέσα από ε-

πιδημίες, αρρώστιες, σεισμούς, πολέμους, μέσα από τα ήθη και τα έθιμά του, τις χαρές, τις γιορτές, τις συνήθειες και το χαρακτήρα του.

Πρόκειται για την εικόνα του ανθρώπου μέσα στο χώρο του, είτε αυτός είναι ο αρχαίος ελληνικός, όταν ο F.C.H.L. Rouquerville, για παράδειγμα, αναφέρεται σε γεωγραφικές υποδιαιρέσεις, σε αρχαία μνημεία ή όταν ανακαλύπτει στους νεοέλληνες κοινά σημεία με εκείνα των προγόνων τους, είτε είναι ο βυζαντινός, όταν απαριθμούνται οι εκκλησιαστικές υποδιαιρέσεις, γίνεται αναφορά σε μοναστήρια, σε ίδρυση οικισμών ή όταν ερευνάται η σημασία των τοπωνυμίων, είτε είναι ο χώρος της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, όταν μνημονεύονται οι δυστυχίες του, η σκλαβιά, η φορολογία, η διοίκηση, η επικοινωνία, τα διαφορε-

τικά ήθη, έθιμα και συμπεριφορές, οι φυλές, οι πληθυσμοί· ο γεωγραφικός χώρος, όταν γίνεται αναφορά στην τοπογραφία, στην παραγωγή, στους δρόμους και στις αποστάσεις· ο οικονομικός, όταν καταγράφονται τα προϊόντα, γίνεται λόγος για την καλλιέργεια, το εμπόριο, τη βιο-

τεχνία ή τα πανηγύρια· τέλος, ο ιστορικός χώρος, όταν μνημονεύονται γεγονότα, μάχες, ηττημένοι ή νικητές, ή ακόμη ιδεολογίες.

Στόχος στο τμήμα αυτό είναι η παρουσίαση πληροφοριών, που αναφέρονται στην περιοχή της Άρτας και στο εμπόριο που διεξήχθη στο συγκεκριμένο χώρο και περιέχονται στα κείμενα περιηγητών, όπως ο Χ. Scrofani, ο W.M. Leake, ο J.C. Hobhouse, ο H. Holland, ο T.S. Hughes, ο W. Turner και ο F.C.H.L. Rousqueville³¹ οι οποίοι επισκέφτηκαν τη συγκεκριμένη περιοχή από τα τέλη του 18ου αιώνα έως την αρχή της ελληνικής επανάστασης.

Τελειώνοντας πρέπει να επισημανθεί ότι οι πληροφορίες των περιηγητών που αφορούν το εμπόριο στην περιοχή είναι περιορισμένες και με λίγα αριθμητικά δεδομένα και γι' αυτό η συγκριτική τους επεξεργασία

δεν ήταν δυνατή. Καταφύγαμε, λοιπόν, στη συγκέντρωση και απλή παρουσίαση των πληροφοριών αυτών, έχοντας την ελπίδα ότι πιθανόν αργότερα να χρησιμεύσουν, αφού πρώτα επαληθευτούν άμεσα ή έμμεσα από αρχειακές πηγές, σε συγκριτικές μελέτες που θα αφορούν το εμπόριο μιας ευρύτερης περιο-

χής του Ελλαδικού χώρου.

Το είδος των πληροφοριών

Αρχικά το τοπίο αποτελεί την υποδομή των περιηγητικών κειμένων και το σκηνικό της περιγραφής των γεγονότων: "Η γη της Άρτας είναι περιφερειακά 27-30 χιλιόμετρα με βουνά προς βορρά και βορειοανατολικά, όπως και προς τα δυτικά".³² "Προς το βορρά και δυτικά (η Άρτα) ήταν μισοκυκλωμένη από το ποτάμι (ο Άραχθος), το οποίο εξέρχεται από ένα άνοιγμα, όχι σε μεγάλη απόσταση στα βόρειο-ανατολικά, μεταξύ του βουνού Κελπερήνη, ένα ψηλό βραχώδη όγκο που εγείρεται μπροστά στην πόλη στα ανατολικά, και το λόφο του Πέτα, ένα χωριό που βρίσκεται στο τέλος μιας σειράς από βουνά που ακολουθούν την

αριστερή όχθη του ποταμού της Άρτας σχεδόν μέχρι τις πηγές του. Πέρα από το Πέτα, νότια, οι λόφοι συνορεύουν με την πεδιάδα της Άρτας μέχρι το Μακρυνόρος, το οποίο είναι μια συνέχεια αυτών των λόφων και τερματίζεται απότομα στον κόλπο. Το ύψος που φθάνει ανατολικά η πόλη είναι το άκρο ενός μακριού λόφου από βράχια, που περιβάλλεται, από το ποτάμι στη βόρεια και δυτική του πλευρά και καταλήγει στην πεδιάδα στις δύο άλλες."³³

Οι γενικές περιγραφές του τοπίου εμπλουτίζονται με πολλές λεπτομέρειες, όταν αναφέρονται σε συγκεκριμένες διαδρομές τις οποίες έκαναν οι ταξιδιώτες: "Ο δρόμος" από τη Σαλαώρα (επίγειο της Άρτας) προς την Άρτα "1 1/2 χιλιόμετρο" απ' αυτή "πήγαινε βορειοανατολικά. Ήταν πετρώδες ανάχωμα που διέσχιζε ένα έλος, όπου πετούσαν σμήνος από άγριες πάπιες και άλλα υδρόβια πουλιά. Το έλος αυτό ...εκτείνεται σε σημαντική απόσταση προς δυσμάς και για αρκετά χιλιόμετρα, με φυτείες κατά διαστήματα προς βορειοδυτικά... Αφού περάσαμε το έλος αυτό, φτάσαμε σε μια πράσινη πεδιάδα σχετικά μεγάλη, γεμάτη από βούρλα σε μερικά μέρη και βαλτώδη σε άλλα... Είχαμε περάσει ένα μικρό χωριό 3 ώρες μετά από τη Σαλαώρα. Από τη στιγμή που αφήσαμε πίσω μας το έλος, περνούσαμε πεδιάδα, που γύρω της ήταν βουνά, εκτός από την πλευρά του κόλπου, η οποία πεδιάδα εκτός από μερικά σημεία που ήταν καλλιεργημένη, χρησιμοποιούνταν κυ-

ρίως για βοσκή ταύρων μικρών και αλόγων. Την τελευταία ώρα της διαδρομής μας την περάσαμε σε καλύτερο φυσικούς φράκτες, που προστάτευαν τα αμπέλια, τις ελιές, τα περιβόλια με πορτοκάλια, λεμόνια, ρόδα ή σύκα. Σ' αυτά τα περιβόλια υπήρχαν μερικά καθαρά σπιτάκια και καθώς πλησιάζαμε στην Άρτα, το θέαμα ήταν γραφικό κι ευχάριστο."³⁴ Πληροφορούμαστε, ακόμη, ότι από τη Σαλαώρα έως την Άρτα η απόσταση είναι περίπου 4 ώρες και αναφέρονται και μερικά χωριά, όπως η Ανέζα και οι Κωστακιοί, που συναντάνε οι ταξιδιώτες στη διάρκεια αυτής της διαδρομής.³⁵

Η περιγραφή της πόλης είναι απαλλαγμένη συνήθως από τη γεύση του εξωτικού. Οι περιηγητές ενδιαφέρονται κυρίως να αποδώσουν τα ιδιαίτερα γνωρίσματα της πόλης: Το χτίσιμο των σπιτιών, τους στενούς δρόμους, το παζάρι, τις εκκλησίες, το κάστρο.

"Η Άρτα ...έχει μερικά αξιοπρεπή σπίτια, που δείχνουν ανατολίτικο ρυθμό και τα οποία φαίνεται πως υπήρχαν από τον καιρό που ήταν εκεί κοντά οι Βενετσάνοι".³⁶ "Οι δρόμοι της πόλης είναι στενοί, όπως και της Κωνσταντινούπολης, αλλά καλύτερα λιθοστρωμένοι".³⁷ Η αγορά της "έχει πολλά εξαιρετικά μαγαζιά, γεμάτα διάφορα εμπορεύματα και δείχνει σημαντική εμπορική κίνηση".³⁸ "Μέσα στην πόλη παρατηρούμε την Αρχιεπισκοπή, είκοσι έξι ελληνικές εκκλησίες, επτά εβραϊκές συναγωγές και πέντε τζαμιά".³⁹ "Σ' έναν λόφο στη βορειοανατολική κα-

τεύθυνση της πόλης βρίσκονται τα ερείπια του Κάστρου της Άρτας, ένα κτίσμα που επιδεικνύει τις ογκώδεις πέτρες της αρχαιοελληνικής αρχιτεκτονικής να συνυπάρχουν με την πιο επιφανειακή κατασκευή ενός βενετικού ή μάλλον καταλανικού φρουρίου".⁴⁰

Τις πληροφορίες των περιηγητών συμπληρώνουν, ακόμη, οι δημογραφικές αναφορές τους, που παρότι προκαλούν τη δικαιολογημένη επιφύλαξη του σύγχρονου ιστορικού, δεν παύουν να αποτελούν την πληρέστερη ανεπίσημη δημογραφική απογραφή του πληθυσμού στις αρχές του 19ου αιώνα. Έτσι πληροφορούμαστε ότι ο αγροτικός πληθυσμός της Άρτας ανέρχεται σε 30.000 κατοίκους περίπου· σ' αυτόν πρέπει να προστεθεί και εκείνος της πόλης: 5.000 Έλληνες, 500 Τούρκοι και άλλοι τόσοι Εβραίοι.⁴¹

Για τους περιηγητές, λογική συνέπεια της κατάληψης του χώρου είναι η εκμετάλλευσή του από τον άνθρωπο, όπως άλλωστε μαρτυρούν τα στοιχεία που παραθέτουν σχετικά με την παραγωγή, τις καλλιέργειες, τις ασχολίες των κατοίκων και το εμπόριο που αναπτύχθηκε στην περιοχή. Ο T.S. Hughes αναφέρει σχετικά: "Οι κήποι και οι πορτοκαλώνες στα περίχωρα (της Άρτας) είναι περίφημοι για την ομορφιά τους, και το πλούσιο έδαφος της περιοχής της, κατάλληλο για φυτά με πολλούς χυμούς, παράγει αρκετή ποσότητα από τον καλύτερο καπνό στην Τουρκία. Τα φύλλα του έχουν ένα κίτρινο χρώμα και βγάζουν ένα άρωμα πολύ διαφορετικό από τη

μυρουδιά του δικού μας θάμνου των φυτειών· θεωρείται ένα από τα καλύτερα προφυλακτικά εναντίον των επιδράσεων του κλίματος και αυτών των επιδημικών πυρετών, στους οποίους η Άρτα είναι πολύ ευπρόσβλητη, λόγω των χαμηλών ελών κοντά της. Η τιμή είναι περίπου πέντε πιάστρες η οκά. Δημητριακά κάθε είδους, βαμβάκι, λινάρι, φλοιός βαλανιδιών, δέρματα, κρασί, ζώα και ξυλεία είναι τα κύρια είδη εξαγωγών. Προ της κυριαρχίας του Αλή Πασά, οι Γάλλοι είχαν ένα μόνιμο πρόξενο εδώ, ο οποίος επρομήθευε από τα μεγαλοπρεπή δάση της Αμβρακίας τις πιο πολλές ποσότητες ξυλείας για το ναυτικό".⁴² Παρεμφερή στοιχεία αναφέρει και ο J.H. Hobhouse: "Στις ελληνικές αποθήκες υπάρχουν νήματα, βαμβακερά υφάσματα, μαλλιά, χονδρά υφάσματα, δέρματα, μεταξωτά... Οι κάτοικοι ήταν τεμπέληδες, προτιμούσαν την καλλιέργεια λίγων στρεμμάτων, που τους έδιναν τα μέσα να ασχολούνται σε μικροεμπόριο. Παρόλα αυτά η γεωργία μπορούσε να είναι πάρα πολύ επωφελής γι' αυτούς, γιατί η γειτονική γη παράγει ωραία σταφύλια, καπνό που εκτιμάται πολύ, κριθάρι, βρώμη, καλαμπόκι και άλλα δημητριακά καλής ποιότητας. Επίσης οι έμποροι από τα νησιά του Ιονίου καταφεύγουν στην πεδιάδα της Άρτας για να θρέψουν τα πρόβατα, βόδια και γουρούνια τους".⁴³ Αναφορά επιπλέον, στο εμπόριο της περιοχής έκανε και ο F. Rouqueville: "Η πόλη της Άρτας, που μπορούμε να τη θεωρήσουμε σαν την είσοδο της Κάτω Αλβανίας, κάνει ένα σημα-

ντικό εμπόριο με κριθάρι, βρώμη, καλαμπόκι, ..., φακές, φουντούκια, κάστανα, φασόλια, βαμβάκι, λινάρι, μαλλιά λιπαρά, δέρματα, μαροκινά, παχιές τσόχες, κάπες, αλατζάδες βαμβακερούς, αλατζάδες από μετάξι και βαμβάκι, σεντόνια, καπνό, κρασιά, ρακί, γόμμες, βόδια, αρνιά, γουρούνια και ξυλεία για κατασκευή, που μια γαλλική εταιρεία αγόραζε κάποτε για την Τουλόν.⁴⁴ Ο ίδιος περιηγητής δίνει στοιχεία και για τα προϊόντα που παράγονται στα χωριά των Τζουμέρκων, μια μεγάλη και πολυκόρυφη διακλάδωση της οροσειράς της Πίνδου κοντά στην Άρτα: "Τα προϊόντα των Τζουμέρκων είναι το κερί, το μέλι, το βούτυρο, το τυρί, τα μαλλιά, τα δέρματα των λαγών, των αλεπούδων και των ασβών. Επίσης θα μπορούσαν να εκμεταλλευθούν τα ορυχεία ορυκτού άλατος και χρησιμοποιώντας ένα δρόμο μέχρι τον Ίναχο, θα μπορούσαν να βγάζουν ξυλεία μεγάλου ύψους για κατάρτια πλοίων, γιατί σε κανένα άλλο μέρος δε βρίσκουμε πιο ωραία έλατα, παρά μόνο σ' αυτή την ορεινή περιοχή".⁴⁵

Εκτενέστερη αναφορά στη βιοτεχνική παραγωγή και εμπορική κίνηση στην περιοχή κάνει ο H. Holland, που παραθέτει και κάποια αριθμητικά δεδομένα: Το εμπόριο της Άρτας είχε "πάντα μια στενή σύνδεση με την Ιταλία και άλλα μέρη της Ευρώπης... Τα κύρια είδη εξαγωγής από τον κόλπο είναι δημητριακά, ξυλεία, λάδι, βαμβάκι και μαλλί. Τα δημητριακά είναι κυρίως σάρι και καλαμπόκι, απ' τα οποία πάνω από πενήντα φορτία εξάγονται τώρα ετησίως

σε διάφορα μέρη της Ιταλίας, των Ιονίων νήσων, της Μάλτας κ.λπ. Από μία λανθασμένη εκτίμηση των αρχών του εμπορίου, η διάθεση του καλαμποκιού είναι σε μεγάλο βαθμό μονοπώλιο στα χέρια του Βεζύρη, μια λεπτομέρεια, που έχω τους λόγους να πιστεύω, έχει δημιουργήσει επιπλοκές στην επέκταση αυτού του σημαντικού κλάδου εξαγωγών της Αλβανίας. Τα δάση στις νότιες ακτές προμηθεύουν το μεγαλύτερο μέρος ξυλείας που εξάγεται από τον κόλπο της Άρτας. Για ένα αρκετά μεγάλο διάστημα διέμενε στην Άρτα ένας Γάλλος αντιπρόσωπος με το σημαντικό σκοπό να προμηθεύει ξυλεία διά συμβολαίου στα ναυπηγεία της νότιας Γαλλίας, αλλά κατά τον θάνατο του M. Λασσάλ, το 1792, ο πόλεμος και άλλα γεγονότα εμπόδισαν τη συνέχιση αυτού του εμπορίου. Η ξυλεία που υλοτομείται τώρα είναι κυρίως μικρότερου μεγέθους και από αυτήν 20 με 30 φορτία εξάγονται ετησίως τελευταία από τον κόλπο, τα περισσότερα στη Μάλτα για οικοδόμηση και ως καυσόξυλα. Το λάδι και ο καπνός που εξάγονται από την Άρτα φημίζονται και τα δύο για την πολύ καλή τους ποιότητα. ο τελευταίος προέρχεται κυρίως από τις πεδιάδες στο βορειότερο τμήμα της Αλβανίας. Ένα μεγάλο μέρος απ' το βαμβάκι και τα νήματα μεταφέρεται εδώ από τη Θεσσαλία και εξάγεται κυρίως στη Γερμανία και στα Ιταλικά λιμάνια της Αδριατικής. Εκτός από την εξαγωγή μαλλιού, υπάρχει ένα σημαντικό εμπόριο σε Αλβανικές καπότες, η βιομηχανία της χώρας, που αποφέ-

ρει το ποσό των 150.000 πιάστρων ίσως ετησίως.

Τα εισαγόμενα είδη στην Άρτα, που προορίζονται κυρίως για μεταφορά στο εσωτερικό της Αλβανίας, αποτελούνται από καφέ, ζάχαρη, κοινά υφάσματα, λινά, βελούδα, πυρίτιδα, πυροβόλα όπλα, σιδηρικά και διάφορα άλλα είδη. Μέχρι πρότινος οι εμπορικές διασυνδέσεις της περιοχής ήταν κυρίως με ελληνικούς οίκους της Τεργέστης και τα περισσότερα από τα εισαγόμενα είδη ήταν Γερμανικής κατασκευής· αλλά οι πολιτικές ταλαντώσεις μετατόπισαν ένα μεγάλο μέρος από αυτό το εμπόριο σε Μαλτέζικους οίκους και αν είχε συνεχιστεί ο πόλεμος είναι πιθανό η κατανάλωση των Βρετανικών προϊόντων κυρίως υφασμάτων, λινών και σιδηρικών να είχε επεκταθεί σημαντικά δι' αυτής της οδού. Είναι πιθανόν, επίσης, ότι η κατανάλωση του καφέ των Δυτικών Ινδιών αντί του καφέ Μόκας, μπορεί να είχε αυξηθεί εδώ από τις χαμηλές τιμές που υπερίσχυσαν για ένα διάστημα και η μόνιμη ζήτηση θα είχε ως εκ τούτου μεγαλώσει.⁴⁴⁶

Συνεχίζεται

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

31. Περισσότερα στοιχεία για τους συγκεκριμένους περιηγητές βλ. στου Σιμόπουλου Κ., Ξένοι ταξιδιώτες, τ.2, σελ. 629-657 - τ.3α, σελ. 317-506 - τ.3β, σελ. 66-114, 169-220, 221-289,

293-314, 324-409.

32. Βλ. Hobhouse J., Journey, σελ. 42-43. Επίσης βλ. Πουκεβίλ Φ., Ήπειρος, σ.240-243.

33. Βλ. Leake, W.M., Travels, τ.1, σ.205-206.

34. Βλ. Hobhouse J., Journey, σελ. 38. Επίσης βλ. Leake, W.M., τ.1, σ.202, Hughes T.S., Travels, σ.428-429, Πουκεβίλ Φ., Ήπειρος, σ.280-281, Holland H., Ταξίδια, σ.73.

35. Βλ. Hughes T.S., Travels, σ.431, Leake W.M., Travels, τ.1, σ.202, Σταυρόπουλου Α., W. Turner, σ.100-103.

36. Βλ. Hobhouse J. Journey, σ.40.

37. Βλ. Σταυρόπουλου Α., W. Turner, σ.103.

38. Βλ. Hughes T.S., Travels, σ.431.

39. Βλ. Πουκεβίλ Φ., Ήπειρος, σ.245-246.

40. Βλ. Holland H., Ταξίδια, σ.76-77.

41. Βλ. Leake W.M., Travels, τ.4, σ.230. βλ. επίσης Πουκεβίλ Φ., Ήπειρος, σ.246, Holland H., Ταξίδια, σ.77, Hobhouse J., Journey, σ.41, Dodwell Edward, Tour, τ.1, σ.57, Scrofanì X., Voyage en Grece, σ.18-19.

42. Βλ. Hughes T.S. Travels, σ.431-432.

43. Βλ. Hobhouse J., Journey, σ.41.

44. Βλ. σχετικά Rouqueville F.C.H.L., Voyage en Moree, a Constantinople, en Albanie, τ.3, σ.128-135.

45. Βλ. Πουκεβίλ Φ., Ήπειρος, σ.271.

Ενδιαφέρον, επίσης, παρουσιάζει η περιγραφή του Αμβρακικού κόλπου από τον F. Rouqueville όπου αναφέρονται με λεπτομέρειες τα νησιά, οι ψαρότοποι, τα εισοδήματα, τα υδρόβια πτηνά και τα ιχθυοτροφεία του κόλπου. Βλ. σχετικά Πουκεβίλ Φ., Ήπειρος, σ.273-286.

"ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ,"

ΔΕΛΤΙΟΝ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗΣ ΕΝΗΜΕΡΩΣΕΩΣ

ΔΙΜΗΝΙΑΙΑ ΕΚΔΟΣΗ ΤΗΣ ΟΜΩΝΥΜΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

ΕΤΟΣ ΙΔΡΥΣΕΩΣ 1974	ΤΕΥΧΟΣ 283	ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 2003	Γραφεία: Οδός Μαυρομχάλη 7 Αθήνα 106 79 ΤΗΛ. - FAX: 210-36.21.651
--------------------------	---------------	---------------------------------	---

ΑΘΗΝΑ 2003

Το Εμπόριο στην περιοχή της Άρτας κατά την περίοδο της κυριαρχίας του Αλή-Πασά

Του ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΥ Λ. ΒΕΤΣΙΟΥ

Συνέχεια από το προηγούμενο τεύχος

Ένας άλλος περιηγητής ο Σικελός ιστορικός και οικονομολόγος Χ. Scrofani δεν περιορίζεται απλά στην περιγραφή της παραγωγής του τόπου, και στην απλή καταλογογράφηση των στοιχείων, αλλά παραθέτει αξιολογώτατες απόψεις για την αγροτική παραγωγή, τη βιοτεχνία, τη χρηματική αξία των προϊόντων, τις εξαγωγές και τις εισαγωγές, το εμπορικό ισοζύγιο, έτσι ώστε να μας δίνει μια εικόνα της οικονομικής απογραφής της περιοχής, η οποία ως προς τη μέθοδο και την παρουσίαση δε διαφέρει από τις σύγχρονες οικονομικές προσεγγίσεις. Αναφέρει σχετικά:

«Ο κόλπος της Άρτας: Ο κόλπος της Άρτας, που ονομαζόταν άλλοτε Αμβρακίας, είναι σήμερα χωρισμένος στα δύο. Ο πρώτος ονομάζεται Πρέβεζας (κόλπος της Πρέβεζας), από την κύρια πόλη που βρίσκεται στην

αριστερή πλευρά του κόλπου, απέναντι από το αρχαίο Άκτιο, και που είναι κτισμένη σχεδόν πάνω στα ερείπια της Νικόπολης. Απ' αυτόν τον πρώτο κόλπο εισχωρούμε στο δεύτερο, που παίρνει επίσης το όνομά του από τη σημαντική πόλη αυτού του καντονιού, και είναι ακριβώς αυτός που ονομάζουμε κόλπος της Άρτας. Αυτοί οι δύο κόλποι κάνουν ένα σημαντικό εμπόριο στο μέρος της Ανατολής με το οποίο ασχολούμαι αυτή τη στιγμή»⁴⁷.

Αν και η πόλη της Άρτας είναι απομακρυσμένη κατά 12 μίλια από τη θάλασσα, παρόλα αυτά είναι, εξαιτίας της γεωγραφικής της θέσης, μια από τις κύριες αποβάθρες της Νότιας (κάτω) Αλβανίας. Βρίσκεται σε μια γόνιμη πεδιάδα ανάμεσα στη θάλασσα και στα Ιωάννινα που είναι η πρωτεύουσα της επαρχίας, και είναι αυτή που δίνει και δέχεται τα ε-

μπορεύματα στα οποία χρησιμεύει ως μαγαζί (κέντρο αποθήκευσης. Το μεγαλύτερο μέρος εξάγεται από τη Σαλαώρα, που βρίσκεται δίπλα στη θάλασσα, στο πιο πρόσφορο σημείο του κόλπου. Απ' εκεί τα εισαγόμενα προϊόντα φθάνουν στην Άρτα, έπειτα στα Γιάννενα και στην Αλβανία, απ' όπου φθάνουν μερικές φορές διά Ξηράς έως τη Λάρισα και τη Θεσσαλονίκη. Η Άρτα για την οποία θέλω να μιλήσω εδώ, είναι η κύρια πόλη πάνω στην οποία στηρίζεται όλο αυτό το εμπόριο. Έχει 5.000 κατοίκους. Τοποθετείται όπως η Λευκάδα, η Πρέβεζα, η Πάργα και η Βόνιτσα ανάμεσα στον 29ο και 40ό παράλληλο γεωγραφικού πλάτους από τον 18ο και 19ο γεωγραφικού μήκους. Απέχει 20 μίλια από την πρωτεύουσα· ο αέρας είναι ανθυγιεινός το καλοκαίρι. Τέλος, ο πληθυσμός της αποτελείται από λίγους Τούρκους, πολλούς Έλληνες γηγενείς, Εβραίους και μια κάποια ποσότητα εξόριστων κατά το πλείστον Βενετσιάνοι, που βρίσκουν εκεί άσυλο. Δεν υπάρχει παρά μόνο ένας οικος γαλλικός που χτίστηκε εκεί για να κάνει εμπόριο.

Η Άρτα εξάγει πολλά εδάδιμα που προέρχονται από το έδαφός της. Τα κυριότερα είναι το σιτάρι, το καλαμπόκι, η βρώμη, το κριθάρι, τα φασόλια. Καθώς η καλλιέργεια αυτών των διαφορετικών προϊόντων δεν προσφέρει τίποτε το ιδιαίτερο, είναι ανώφελο να σταθούμε εδώ.

Εκτός από τις αγροτικές παραγωγές της, η Άρτα έχει δυο βιοτεχνίες, η μια πιο αξιοσημείωτη από την άλλη.

Η πρώτη είναι ενός είδους χοντροκομμένου υφάσματος καστανού

ή λευκού, που χρησιμεύει για να φτιάχνουν αυτά τα πανωφόρια που οι άνθρωποι της θάλασσας ονομάζουν «καπότες». Αν και όλα αυτά τα υφάσματα βγαίνουν όλα από την αποβάθρα της Άρτας παρόλα αυτά γίνονται στα χωριά της Αλβανίας, δύο ή τρεις μέρες μακριά απ' αυτή την πόλη.

Η άλλη είναι μια βιοτεχνία ενός παρόμοιου υφάσματος στην κωμόπολη που ονομάζεται στη χώρα «αλατζάς». Η περιοχή που προμηθεύει το περισσότερο απ' αυτό είναι τα Τρίκαλα. Υπάρχουν διαφορετικά είδη απ' αυτούς τους «αλατζάδες»: υπάρχουν από βαμβάκι μόνο, από βαμβάκι και μετάξι και από μαλλί μόνο· αυτοί οι τελευταίοι είναι εξαιρετικά χοντροκομμένοι.

Αν και μπορούμε να δούμε από τον πιο πάνω πίνακα⁴⁸ ότι η Άρτα εισάγει λιγότερα απ' όσα ο κόλπος της εξάγει, δε θα πρέπει να πιστέψουμε παρόλα αυτά ότι η ανισότητα αυτού του ισοζυγίου (εισαγωγών – εξαγωγών) είναι πραγματική: πρώτον γιατί επιστρέφοντας στις αληθινές αρχές για τις οποίες θα μιλήσω αμέσως μετά, η κατάσταση δεν υφίσταται· και κατά δεύτερον εάν σκεφτεί κανείς ότι τα εμπορεύματα τα οποία μέσω της Άρτας, βγαίνουν από την Αλβανία, δεν είναι προϊόντα μόνο του εδάφους της, αλλά (και) χωρών οι οποίες σε μια ακτίνα απόστασης τριών ή τεσσάρων ημερών περιβάλλουν την Άρτα και τον κόλπο· τέλος, ότι όλες οι εισαγωγές δε γίνονται από την αποβάθρα της Άρτας, αλλά ότι πολλά αντικείμενα περνούν από την Νότια (κάτω) Αλβανία, από τις αποβάθρες του Μεσολογγίου, της Ναυπάκτου, των Σα-

λώνων (Salone), Θηβών, Αθηνών, Εύβοιας και Λαμίας (Zeitun).

Ο κόλπος της Άρτας έχει επίσης πολλή ξυλεία η οποία ανήκει κατά ένα μέρος στο κράτος (κυβέρνηση) και κατά ένα άλλο μέρος σε ιδιώτες. Ο ναύσταθμος της Μάλτας εξήγαγε άλλοτε μέσω ουδέτερων οίκων πολύ ξυλεία κατασκευής, αλλά εδώ και έναν αιώνα περίπου φαίνεται ότι οι Γάλλοι κατέχουν αποκλειστικά αυτό το εμπόριο για το ναύσταθμο της Τουλών.

Αυτή η ξυλεία αποτελείται από λευκές βελανιδιές και μικρή ποσότητα φτελιών. Μια εταιρεία Γάλλων μεγαλεμπόρων⁴⁹ για να πάρει την άδεια να την κόβει, πληρώνει στον πασά των Ιωαννίνων κοντά στις 20.000 τουρκικές πιάστρες ετησίως. Η τιμή κάθε κυβικού ποδιού που χορηγείται στον οίκο μπορεί να ανέρχεται λίγο-πολύ μέχρι τους 30 παράδες. Οι Τούρκοι αγνοούν τη τέχνη της διατήρησης και κοπής της ξυλείας και αφήνουν τα δέντρα είτε να μαραίνονται από τα γηρατειά, είτε να πέφτουν στα μέσα της ζωής τους κάτω από τον πέλεκου κάποιου άπληστου αγροκτήμονα⁵⁰.

Τέλος σημαντικές πληροφορίες για τα προϊόντα που παράγονται στην περιοχή, την εμπορική κίνηση αλλά και τις φορολογικές επιβαρύνσεις των αγροτών στην περιοχή της Άρτας αναφέρει και ο Άγγλος λοχαγός W. M. Leake,⁵¹ που υπήρξε από τους σπουδαιότερους περιηγητές της προεπαναστατικής εικοσαετίας στον ελληνικό χώρο:

«Η πεδιάδα της Άρτας, και το τμήμα της Λαμάρεως ανήκουν εξ ολοκλήρου, εκτός των δύο τουρκικών τσιφλικιών, στο Βεζύρη ή τους γι-

ούς του· και υπολογίζεται ότι το ετήσιο εισόδημα από τα κτήματα και τα κοπάδια τους ανέρχεται κατά μέσο όρο σε 1.400 πουγκία (purses). Ο Βεζύρης λαμβάνει από τους γεωργούς τα 4/10 της συγκομιδής, δικαίωμά του ως Βοεβόδα, το οποίο περιλαμβάνει 1/8 σε σίτο, κριθάρι, βρώμη και 1/10 σε «rokka» (=αραβόσιτος). Το σιτάρι και το καλαμπόκι είναι η κυριώτερη παραγωγή της Άρτας και ακολουθούν το κρασί, του οποίου υπάρχουν 20.000 φορτώματα αλόγων, αλλά είναι μέτριας ποιότητας, επειδή τα αμπέλια είναι στην πεδιάδα, το κριθάρι, η βρώμη, το βαμβάκι, το λινάρι, ο καπνός, το ρύζι και τα όσπρια. Το σιτάρι και ο αραβόσιτος των κτηματιών καταναλίσκονταν μερικώς από το στρατό και τις οικογένειες του Πασά και των γιων του· ο καπνός και το ρύζι πωλούνται στα Γιάννενα. Οι διά θαλάσσης εξαγωγές των προαναφερθέντων προϊόντων από την περιφέρεια στα οποία πρέπει να προστεθούν τα πορτοκάλια, τα λεμόνια και τα φουντούκια των κήπων της Άρτας, υπολογίζονται ότι είναι της ετήσιας αξίας των 1.000 πουγκιών. Ο Βεζύρης πληρώνει στην Υψηλή Πύλη (Porte) διά «mukata» του βοϊβοδαλικίου 300 πουγκία και λαμβάνει πολύ περισσότερα από τους ανθρώπους, στους οποίους υπενοικιάζει τους φόρους και οι οποίοι εισπράττουν αυτούς στην Άρτα, Μύτικα, Λούρο και Καστροσυκιά. Λαμβάνει ετήσια 290 πουγκία ως δεκάτη για τα κτήματα που δεν ανήκουν σ' αυτόν. Ενοικιάζει το φόρο για το κρασί που συλλέγεται στις οйнаποθήκες αντί 16.00 πιάστρων· το δημοτικό φόρο για τα εισερχόμενα

στην πόλη αγαθά (Kumerki), μαζί με την αμοιβή για ζυγιστικά τέλη («στατήρι») αντί 10.000 πιάστρων· το μονοπώλιο του καπνού αντί 16.000 πιάστρων. Περίπου 15.000 πιάστρα εισπράττονται από τον πράκτορά του ως φόρος διοδίων για πρόβατα και αίγες που διέρχονται διά της Άρτης από τα βουνά της Ηπείρου για να παραχειμάσουν στην Ακαρνανία. Το σουμπασιλίκι και η βοστίνια τα οποία είναι εισφορές, πληρώνονται στο Βεζύρη, γιατί κατέχει τα ζιαμέτια και τα τιμάρια της Άρτας και τα οποία περιλαμβάνουν το 1/4 περίπου της περιφέρειας. Το ποσό αυτών ανέρχεται σε 13.000 πιάστρα. Άλλες ποικίλων ειδών εισφορές, που προστίθενται σ' αυτόν ως κυβερνήτη υπολογίζονται σε 75.000 πιάστρα· έτσι το ποσόν του εισοδήματός του από το κέρδος του εκ των μυκάτα, προστιθέμενον εις την παραγωγή της κτηματικής του περιουσίας, στην οποίαν συμπεριλαμβάνεται και εκείνη των γυιων του, είναι περίπου τα 2.000 πουνγκιά ή τις 60.000 λίρες στερλίνες από τον Καζά της Άρτας μόνον... Ο άνθρωπος, ο οποίος μου έδωσε τις λεπτομέρειες περί της Αρτινής περιουσίας του Αλή και ο οποίος είναι ένας από τους εισπράκτορες των φόρων υποθέτει ότι το όλον καθαρό εισόδημα του Αλή, αφαιρουμένων των πληρωμών και των δώρων αυτού προς την Κωνσταντινούπολη, ανέρχεται περίπου σε 5.000.000 πιάστρα ή 300.000 στερλίνες. Ποσό το οποίο μπορεί να πραγματοποιηθεί δύο φορές στην Αγγλία, αλλά όμως πρέπει να θυμόμαστε ότι ο Βεζύρης επιβαρύνεται με το ποσό για όλα τα έξοδα της πολιτικής κυβερνήσεως και

της στρατιωτικής άμυνας της χώρας.

Ο φόρος υποτέλειας των απίστων, κοινώς καλούμενος χαράτσι, εισπράττεται από το βεζύρη από τον εισπράκτορα του πολύ γνωστού κεφαλικού φόρου από τους μη μουσουλμάνους άρρενες. Ο φόρος αυτός αντιστοιχεί προς 3, 6 ή 12 πιάστρα, ανάλογα με την ηλικία και συμποσούνται στην περιφέρεια της Άρτας σε 35.000 πιάστρα. Ο φόρος αυτός στην περιφέρεια των Ιωαννίνων είναι σχεδόν διπλάσιος. Ο Βεζύρης έχει κάποιο κέρδος από το φόρο αυτόν. Εκτός από τον κεφαλικό φόρο και των άλλων φόρων, που αναφέρθηκαν, κάθε οικογένεια φορολογείται κατ' αναλογία από τους προεστούς για τα τοπικά έξοδα. Το συνολικό ποσό, το οποίο εισπράττεται απ' αυτούς στην περιφέρεια της Άρτας είναι περίπου 100.000 πιάστρα, χωρίς να λαμβάνονται υπόψη οι καταστροφές και τα αναγκαστικά δάνεια, τα οποία σπάνια ή ουδέποτε ξαναπληρώνονται στο ολόκληρον. Σ' αυτές τις επιβαρύνσεις πρέπει να προστεθεί, επίσης, η παροχή καταλύματος και διατροφής στους Τούρκους στρατιώτες και τους κάθε φύσης τύπους, οι οποίοι υπηρετούν στην τουρκική κυβέρνηση, και οι εισφορές σε ζώα, προσωπική εργασία και υλικά, που ο Βεζύρης απαιτεί συχνά για δημόσια έργα ή για να μιλήσουμε κυριολεκτικότερα για την εκπλήρωση των ιδιοτροπιών του στην ίδρυση παλατιών και φρουρίων...

Η Άρτα προμηθεύει τα Γιάννενα με το μεγαλύτερο μέρος των φρούτων και λαχανικών της. Ιδιαίτερα όμως με εσπεριδοειδή τα οποία είναι

σε κατάσταση ωριμότητας, εδώ, εννιά μήνες το χρόνο. Τα άνθη, που ανοίγουν τον Σεπτέμβριο και Οκτώβριο, παράγουν φρούτα μη ωριμάζοντα. Η ακόλουθη μέθοδος φύτευσης βλαστών πορτοκαλιάς συνηθίζεται γενικά στην Άρτα. Αφού ο φλοιός αφαιρεθεί γύρω από το μέρος, όπου ο αποχωρισμός πρόκειται να γίνει, μια λωρίδα από δέρμα προβάτου δένεται γύρω από το ξύλο. Στη συνέχεια ποσότητα χώματος τοποθετείται στο δέσιμο. Η ποσότητα του χώματος βρίσκεται μέσα σε γλάστρα, η οποία προηγουμένως κόπηκε κάθετα σε δύο τεμάχια, τα οποία δένονται, έτσι ώστε να υποστηρίζονται από το κύριο σώμα του δένδρου, για να μη βλάπτεται ο κλάδος από το βάρος. Ρίζες φυτρώνουν και εισχωρούν μέσα στο χώμα της γλάστρας. Με αυτόν τον τρόπο ένα δέντρο μπορεί να φυτευθεί με φρούτα επάνω του και θα αποδώσει καλή εσοδεία μετά ένα, δύο ή τρία χρόνια, ανάλογα με την αντοχή του, αντί των 10 χρόνων τα οποία απαιτούνται, για να καρποφορήσει ένα δέντρο το οποίο φυτεύεται με σπέρματα. Βρέθηκε ότι δέντρο, το οποίο είναι καλό, βελτιώνει τους καρπούς του, όταν εμβολιάζεται κάθε τρία ή τέσσερα χρόνια. Το εμβόλιο λαμβάνεται από διαλεγμένο δένδρο και καμιά φορά από το ίδιο το δέντρο».

Από τις εμπορικές πληροφορίες των περιηγητών, παρότι αυτές δεν παρουσιάζουν επαρκείς ποσοτικές προσεγγίσεις, καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι η Άρτα, την περίοδο που εξετάζουμε, αποτελούσε ένα πλούσιο παραγωγικό και διαμετακομιστικό κέντρο εμπορίου στο χώρο της Ηπείρου. Από τη μια μεριά στην

πόλη συγκεντρώνονταν αγαθά από πολλές εμπορικές πόλεις του Ελλαδικού χώρου τα οποία διαμετακομίζονταν από τα λιμάνια της περιοχής (Σαλαώρα, Κόπραινα, Πρέβεζα κ.ά.) στις δυτικές αγορές, ενώ από την άλλη η οικονομία της, μέσω των εξαγωγών της, ήταν ενσωματωμένη στη διεθνή αγορά και γι' αυτό το λόγο κινούσε το ενδιαφέρον των ευρωπαϊκών κρατών.

Τα ταξιδιωτικά χρονικά, λοιπόν, διαφύλαξαν περιστατικά και στοιχεία που συμπληρώνουν την ιστορία της εποχής, και έχουν ως απώτερο σκοπό την πληροφόρηση. Το τελευταίο αυτό χαρακτηριστικό δίνει τη δυνατότητα στην Ιστορία να κατατάξει τα έργα στο αρχείο των χρήσιμων εγχειριδίων της και να τα συμβουλεύεται για θέματα που αφορούν τον ελληνικό χώρο στο μεταίχμιο του 18ου αιώνα, δικαιώνοντας με τον τρόπο αυτό τις επιδιώξεις των συγγραφέων τους.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

47. Βλ. X. Scrofani, *Voyage en Grece*, σ. 16.
48. Τους πίνακες με τις ετήσιες εξαγωγές και εισαγωγές στην Άρτα βλέπε στο παράρτημα της εργασίας, Πίνακες 1,2.
49. Πρόκειται προφανώς για το γνωστό εμπορικό οίκο της Μασσαλίας «Lassalle».
50. Βλ. X. Scrofani, *Voyage en Grece*, σ. 18-20.
51. Βλ. W. M. Leake, *Travels*, τ. 4, σ. 230-234.